

Utdrag ur *Kvinnliga krigare: medeltida kvinnor som ledare, konstnärer och soldater* av Stefan Högberg.

5

Härförarna

Hör nu om den mest makalösa bragd, och det djärvaste som någonsin en kvinna gjort.

Så börjar en samtida redogörelse om grevinnan Johanna av Flandern (1295–1374). Johanna befann sig så pass högt upp på samhällsstegen att krönikörerna tog upp hennes göranden och låtanden, och det ger oss en möjlighet att börja undersöka medeltida kvinnor som gick i krig.

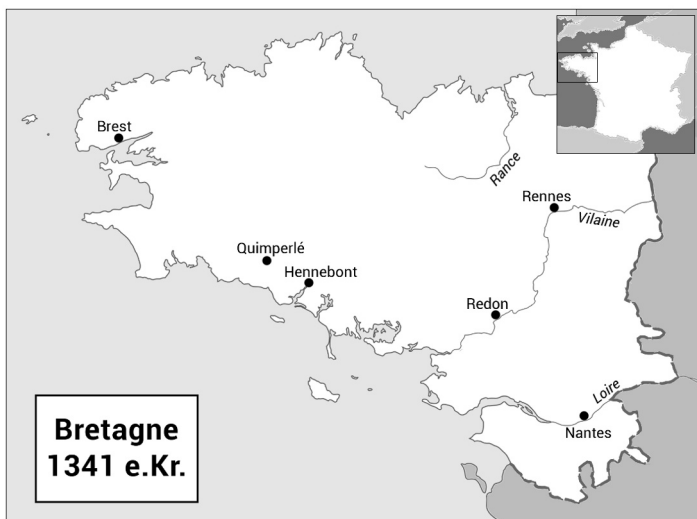
Johanna var dotter till greven av Flandern. En krönikör skulle senare skriva att hon hade ett lejons hjärta, och hon tycks mycket riktigt ha varit både tuff och ambitiös. Hon gifte sig med en viss Johan, greve av Montfort-L'Amaury nära Paris. Johan var en möjlig arvtagare till hertigdömet Bretagne, men hade två äldre halvbröder varav en redan var hertig av Bretagne och den andre så att säga stod före i kön. Chansen att Johan skulle bli hertig var liten.

Under medeltiden kunde dock ingen vara säker på ett långt liv. Den halvbroder som stod på tur att ärva avled, och i april 1341 dog även hertigen. Vem skulle ärva tronen? Hertigens brorsdotter Johanna av Penthièvre (vi

här för ar na

har alltså två johannor i den här historien) hade gift sig med Karl av Blois, och denne Karl betraktades nu allmänt som tronarvinge. Under sin sista tid tycks den gamle hertigen dock även ha tänkt sig att Johan skulle kunna ärva. När han låg på sin dödsbädd bad man honom ge klart besked, men hans svar – »För Guds skull, lämna mig i fred!« – var inte till särskilt stor hjälp.

Halvön Bretagne är idag fransk, men var vid den här tiden ett självständigt hertigdöme med stora kontraster. Den östra delen var en bördig slätt. Här fanns handelsstäderna Nantes och Rennes, och här var språk och kultur lika franska som i det egentliga Frankrike. Den västra delen av halvön var bergig och skogsklädd, och här talades bretoniska av kustbor som försörjde sig på bland annat fiske, saltproduktion och sjöröveri.

Bretagne 1341 e.Kr. För läsbarhetens skull har mindre orter som inte nämns i texten utelämnats.

kvinnliga krigare

Johans ägor låg mestadels långt från Bretagne. Han hade inte heller haft några större möjligheter att skapa allianser med stormännen där, och gjorde han anspråk på tronen kunde han inte vänta sig något stöd av den nye franske kungen Filip VI. Inget av detta hindrade Johan från att utropa sig till ny hertig. Det verkar dock inte ha varit så mycket han som hustrun Johanna av Flandern som var den drivande kraften bakom planerna. Även på den andra sidan i konflikten var Johanna av Penthievre mer drivande än Karl, en ung man som var nog så modig och karismatisk men mer intresserad av religion än politik. Det är inte för inte som det bretonska tronföljds-kriget även kallas för »de två johannornas krig« i fransk historieskrivning.

Johan utropade sig alltså till hertig, tog kontroll över centralorten Nantes och lade sommaren på att inta de viktiga fästena i slättbygden i öster liksom de på syd- och västkusten. Karl hade vid det laget vänt sig till kung Filip för att få hjälp, men Filip var bara intresserad av konflikten med den engelske kungen Edvard III och brydde sig inte om tronföljden i Bretagne. Denna uppfattning ändrades snabbt då han nåddes av ryktet att Johan vänt sig till engelsmännen för stöd. Ett Bretagne under engelskt inflytande var otänkbart. I ett slag var kungens inställning den omvända, och man började planera en invasion för att driva ut Johan och Johanna.

Johan hade nu inte tagit kontakt med Edvard III – det var Edvard III som tog kontakt med honom. Den nye hertigen hade dock förklarat att han mycket väl kunde tänka sig en allians med England, om det var vad som behövdes för att behålla hertigdömet.

h ä r f ö r a r n a

Kung Filip skickade in en styrka på över sjutusen man i Bretagne, och Johans och Johannas styrkor besegrades. Johan flydde tillbaka till Nantes, där stadsborna tvingade honom att ge upp. Han fick överlämna staden till Karl och alla sina garnisoner i Bretagne till Filip i utbyte mot fri lejd för att förhandla fram en kompromiss i Paris. När han kom fram och vägrade acceptera den föreslagna kompromissen struntade kungen dock i den fria lejden och kastade honom i fängelse.

I början av 1342 kontrollerade Karl av Blois därmed hela östra Bretagne med undantag för Rennes. Han återvände till Paris, fullt förvissad om att kampen var vunnen. Då hade han inte räknat med Johanna. Innan Nantes föll hade hon satt sig i säkerhet just i Rennes med en truppstyrka och större delen av Bretagnes statskassa, och som vi såg i förra kapitlet var det ofta stormannens hustru som fick kliva in när han själv sattes ur spel och ingen vuxen son fanns till hands. Familjens välgång hängde på att någon tog över rodret, och även om Johan skulle dö i fångenskapen fanns en tvåårig son vars intressen måste bevakas fram tills att han själv blev myndig. Genom att bevaka sonens intressen i medeltidens familjecentrerade värld bevakade modern förstås också sina egna.

Johanna satte statskassan i säkerhet, och lämnade sedan Rennes. Staden var visserligen möjlig att försvara, men hon kunde inte vara säker på stadsbornas lojalitet och befann sig långt från sina egna trupper, som stationerats i västra Bretagne för att kunna göra gemensam sak med en engelsk här när en sådan väl landsteg. En garnison lämnades kvar i staden, och med resten av sina

kvinnliga krigare

trupper kämpade sig Johanna söderut. Hon tog staden Redon genom stormning och ockuperade sedan halvön Guérande vid Loirs mynning. Därifrån marscherade hon västerut till den lättförsvarade staden Hennebont, som skulle bli hennes nya bas. Från Hennebont tog hon kommandot över alla styrkor som tidigare lytt under hennes make, och här förklarades den lille sonen, döpt till Johan efter sin far, för arvinge och den egna sidans symboliske ledare.

Resursmässigt befann sig Johanna i ett kraftigt underläge i konflikten med den franska kronan, och i februari skickades en budbärare till England med mandat att gå med på nästan vad som helst i utbyte mot militärt stöd. Kung Edvard blev sannolikt förtjust över förslaget, för ett fotfäste i Bretagne skulle vara mycket värt för honom. Den engelska adeln samlades i London för att planera krig. Företaget finansierades helt av hertigdömet Bretagnes statskassa, som Edvard fick som ett lån, och som ett led i överenskommelsen skickades Johannas son till säkerheten i England.

Trots att Johanna inte haft någon koppling till Bretagne innan Johan utropade sig till hertig lyckades hon inspirera till stor lojalitet under de följande månaderna. Hon förhandlade med kung Filip, och i februari 1342 avtalade man om ett par månaders vapenvila. Samtidigt skickade hon en engelsman vid namn Stretford för att rekrytera kapare som skulle angripa franska skepp i utbyte mot en tredjedel av bytet. Kaparna visade sig vara mycket flitiga, men brydde sig inte så mycket om att skilja på franska och icke-franska skepp, eller för den delen att lämna över två tredjedelar av bytet.

h ä r f ö r a r n a

Den 15 april gick vapenvilan ut. Kung Filip ville fortfarande hellre förhandla än slåss, men Karl av Blois och hans följeslagare samlade ihop en egen armé bestående av de riddare och andra tunga ryttare de kunde få tag på samt några tusen italienska och spanska sjömän som fick fungera som fotsoldater och bågskyttar. Rennes, för långt från Johannas övriga styrkor för att kunna undsättas och med en alltför liten garnison för att kunna försvaras, föll. Därmed var hela östra Bretagne i Karls händer.

Strax därefter anlände den första engelska styrkan, men den var alltför liten för att göra mer än att säkra vissa kuststäder. Samtidigt marscherade Karl mot Johanna i Hennebont. Hans här nådde staden i slutet av månaden och fann den väl befäst, fylld av förnödenheter och försvarad av en garnison som var helt lojal mot sin grevinna (hertigdömet var ju ännu inte vunnet, så vi får vänta med att kalla Johanna för hertiginna). Till råga på allt gav sig många av sjömännen på att storma staden på eget initiativ, och för att rädda dem blev Karl tvungen att beordra anfall innan resten av hans styrkor var klara för drabbning, något som ledde till svåra förluster.

Det är nu vi kommer fram till Johannas »makalösa bragd«, som återges femton eller tjugo år efter belägringen av en av medeltidens främsta franskspråkiga författare, krönikören Jean le Bel (ca 1290–ca 1370). Här följer hans redogörelse i svensk översättning, och vi kommer in i händelseförloppet när Karls trupper än en gång stormar Hennebont:

Den tappra grevinnan beväpnade sig och red gata upp och gata ner på en stor courserhäst, uppmuntrade och göt nytt mod i alla försvarare och beordrade stadens kvinnor, både

kvinnliga krigare

husfruar och andra, att föra upp stenar på murarna och kasta dem på angriparna, och att kasta krukor fyllda med osläckt kalk.

Hör nu om den mest makalösa bragd och det djärvaste som någonsin en kvinna gjort. Vet att den djärva grevinnan, som ofta steg upp i tornen för att se hur hennes folk skötte försvaret, såg hur hela fiendehären hade lämnat sitt läger och hur nästan alla deltog i anfallet. Hon tänkte ut en verklig bragd och satt åter upp på sin courserhäst, beväpnad som hon var, och beordrade omkring trehundra man som bevakade en port i en del av muren som inte anfallits att också sitta upp. Hon red ut med hela sin styrka och nådde snart härens läger, övergivet sånär som på några pojkar och ämbetsmän som alla dödades. Sedan satte de eld på hela lägret, som snart var övertänt.

När de franska herrarna såg sina tält brinna och hörde skriken och ropen sprang alla, slagna av häpnad, tillbaka mot lägret, ropandes »förräderi, förräderi«, och ingen fortsatte angreppet. När den tappra grevinnan såg fiendehären så rasande och såg hur man närmade sig från alla håll samlade hon sitt folk, och eftersom hon klart uppfattade att hon inte kunde återvända säkert till staden gav hon sig av åt ett annat håll, rakt mot borgen Brayt, som låg fyra lieues [omkring 13 kilometer] bort. När herr Ludvig av Spanien kom fram till det brinnande lägret och såg hur grevinnan och hennes folk avlägsnade sig satte han av efter dem för att hinna upp dem, om han kunde, och red efter dem med sådan hast att han dödade vissa av de sämre ryttarna. Men den djärva grevinnan red väl, och de allra flesta i hennes styrka nådde likt henne fram till borgen Brayt, där hon blev väl mottagen och firad.

h ä r f ö r a r n a

Efter att anfallet mot staden upphört kunde inte herrarna inne i Hennebont förstå hur den djärva frun resonerat, men de tillbringade hela natten i stort bryderi över att hon liksom resten av medlemmarna i hennes trupp inte återvänt till staden.

Följande morgon rådslog de franska herrarna, som förlorat sina tält och sina förråd, om hur de kunde skapa ett nytt läger med hjälp av träd och lövverk alldeles invid staden, och hur de bäst kunde använda de förnödenheter som återstod. Under stora svårigheter slog de läger nära staden, och sade till de där inne: »Se så, gå och leta efter er grevinna, hon är helt säkert förlorad, ni återfinner henne inte annat än i delar«. När de i staden, soldater och andra, hörde detta blev de mycket bestörta och rädda för att en stor olycka drabbat deras härskarinna; de visste inte vad de skulle tro, eftersom hon inte återvänt och eftersom de inte hört något från henne. Deras oro varade i fem dagar. Och den djärva grevinnan, som inte visste att hennes folk kände stor osäkerhet och längtan efter henne, samlade omkring femhundra väl beväpnade följeslagare med hästar och utrustning och lämnade strax Brayt, och nådde precis i gryningen en av Hennebonts portar, och trädde in under stor glädje och kraftig klang av trumpeter, nakirer [en sorts trummor] och andra instrument, varvid det blev stor uppståndelse i den franska hären, där alla beväpnade sig och rusade mot staden. De där inne steg upp på murarna, och nu följde en hård strid som varade till nionde timmen.

Karl lyckas dock inte ta Hennebont den gången heller. Så långt Jean le Bels mustiga redogörelse, och det är lite som att läsa en medeltida äventyrsberättelse. Skildringen illustrerar också medeltida författares nästan totala fokus

kvinnliga krigare

på aristokratin. När Ludvig av Spanien, en av befälhavarna på Karls sida, förföljer Johanna flyende styrka gör han det knappast ensam, även om det är så le Bel får det att verka.

Den stora frågan är dock en annan. Har detta någonsin hänt? Vad vet vi om författaren?

Belägringen av Hennebont, som den illustreras i en krönika från 1400-talet.

Fortsättningen följer i
*Kvinnliga krigare: medeltida kvinnor
som ledare, konstnärer och soldater*
av Stefan Högberg (Göteborg 2017).